INKLYUZIV TA'LIMDA CHET TILLARINI O'QITISHNING ORQALI KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASH

Babayeva Sadoqat Shuhrat qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida chet tillarini o'qitish orqali talabalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatga tayyorlashning metodologik va amaliy jihatlari tadqiq etiladi. Inklyuziv muhitda xorijiy tilni o'rganish nafaqat lingvistik bilimlar majmuasi, balki imkoniyati cheklangan yoshlarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish, ularning mehnat bozoriga integratsiyalashuvi va ijtimoiy mobilligini ta'minlovchi strategik vosita sifatida tahlil qilingan. Maqolada talabalarni kasbiy faoliyatga yo'naltirishda inklyuziv yondashuvning o'rni va ushbu jarayonda qo'llaniladigan zamonaviy pedagogik texnologiyalar bo'yicha ilmiy xulosalar berilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, chet tili, kasbiy faoliyat, kompetensiya, ijtimoiy integratsiya, mehnat bozori, kasbiy tayyorgarlik, maxsus ehtiyojli talabalar.

Zamonaviy globallashgan axborot jamiyati inson faoliyatining barcha jabhalari, xususan, ta'lim tizimi oldiga o'ziga xos talablar qo'yayotgan bir paytda, inklyuziv ta'lim paradigmasi doirasida chet tillarini o'qitish orqali yoshlarni kasbiy faoliyatga tayyorlash masalasi ustuvor qadriyatli yo'nalishga aylanmoqda. Ta'lim paradigmasining asosiy maqsadi inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, ijtimoiy xavfsizlik va o'z-o'zini anglash jarayonlarini qo'llab-quvvatlashdan iborat bo'lib, bunda alohida e'tibor talab qiladigan eng muhim jihat imkoniyati cheklangan yoshlarni chet tillari yordamida ijtimoiylashtirish va ularning kasbiy o'z-o'zini amalga oshirishiga ko'maklashishdir. XX asrning o'rtalaridan boshlab kasbiy ta'limni inklyuziv yondashuv va kompetensiyaviy modellar asosida modernizatsiyalash bo'yicha global bahslar davom etayotgan bir sharoitda, inklyuziv ta'lim muhitida chet tillarini o'qitish jarayoni talabalarni kelajakdagi mehnat bozoriga tayyorlashda strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu murakkab jarayonda uzluksiz ta'limning barcha bo'g'inlarida, ayniqsa, bo'lajak pedagoglarni inklyuziv sharoitda chet tilini o'qitish orqali kasbiy faoliyatga yo'naltirish muammosi alohida o'rin tutadi. Amerika va Yevropa mamlakatlari tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim amaliyotida chet tillarini egallash maxsus ehtiyojli yoshlarning ta'limiy va professional ehtiyojlarini qondirishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Inklyuziv ta'limni me'yoriy-huquqiy, ijtimoiy va iqtisodiy darajada tartibga solish bilan bir qatorda, chet tillarini o'qitish orqali kasbiy tayyorgarlikni muvaffaqiyatli amalga oshirish birinchi navbatda bo'lajak mutaxassislarning inklyuziv kompetentligini rivojlantirishga bog'liqdir. "Inklyuziya" tushunchasi chet tillari darslari misolida barcha talabalar uchun keng imkoniyatlar eshigini ochish, ularning o'ziga xos ehtiyojlariga muvofiq maxsus metodik sharoitlar yaratish va teng kasbiy ta'lim berishni anglatadi. Bo'lajak mutaxassislarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ularning inklyuziv kompetentligini chet tili o'qitish metodikasi orqali rivojlantirish modelini obyektiv ishlab chiqish maqsadida xalqaro konsepsiyalar va Ye.S. Aldakusheva kabi olimlarning inklyuziv ta'lim tizimi bo'yicha ishlab chiqqan nazariy qarashlari o'rganilishi ushbu sohadagi tadqiqotlarning ilmiy poydevori bo'lib xizmat qiladi.

Chet elda inklyuziv kompetentli kadrlarni tayyorlash tajribasini inklyuziv ta'limda chet tillarini o'qitish orqali kasbiy faoliyatga tayyorlash kontekstida tahlil qilish, ushbu sohadagi metodologik bo'shliqlarni to'ldirishga xizmat qiladi. N.A. Livenseva tomonidan belgilangan yo'nalishlar, xususan, pedagoglarning kasbiy ta'lim olishining tarkibiy jihatlari va ularning inklyuziyaga nisbatan shaxsiy munosabati, chet tili o'qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi uchun ham fundamental ahamiyatga ega. AQShda J.R. Kim tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar chet tili o'qituvchilarini tayyorlashda ham muhim bo'lgan kombinatsiyalangan dasturlar samaradorligini isbotlaydi. Ushbu yondashuvga ko'ra, bo'lajak chet tili mutaxassislari bir vaqtning o'zida ham umumiy filologik bilimga, ham maxsus (inklyuziv) pedagogika malaka attestatiga ega bo'ladilar. Tahlillar shuni ko'rsatadiki,

kombinatsiyalangan guruhlarda tahsil olgan talabalar chet tili darslarida maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlashga nisbatan ko‘proq ijobiy munosabatda bo‘lib, ularni kasbiy faoliyatga yo‘naltirishda yuqori tayyorgarlik namoyish etadilar.

Shu bilan birga, K. Skordji tomonidan ilgari surilgan "Transformatsion o‘qitish" (transformative learning) strategiyasi chet tili darslarida inklyuziv muhitni yaratish uchun o‘ta dolzarbdir. Ushbu strategiya doirasidagi refleksiv kundaliklar va emotsional vaziyatlarni tahlil qilish usullari chet tili o‘qituvchilariga nafaqat til o‘rgatish, balki maxsus bolalarning ota-onalarida yuzaga keladigan real muammolarni his qilish va muloqot orqali yechim topish imkonini beradi. Biroq, B. Kargan, M. Shmidt hamda A. de Boer kabi olimlarning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab chet tili pedagoglari normal rivojlangan bolalar bilan ishlashga tayyor bo‘lsalar-da, maxsus ehtiyojli bolalarning rivojlanish xususiyatlari va ularga chet tilini o‘rgatish metodikasi bo‘yicha yetarli bilimga ega emaslar. Bu esa pedagoglarning inklyuziv ta’lim orqali talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda qiyinchiliklarga duch kelishining asosiy sababidir. Malaka oshirish dasturlarini takomillashtirish va chet tili o‘qitishning o‘ziga xos inklyuziv modellarini ishlab chiqish ushbu muammolarga samarali yechim bo‘la oladi.

Inklyuziv ta’limda chet tillarini o‘qitish orqali talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida tajribali kadrlar va bo‘lajak mutaxassislar o‘rtasidagi o‘zaro manfaatli hamkorlik hamjamiyatlarini tuzish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bunda yuqori malakali pedagoglar konsalting xizmatlarini ko‘rsatish orqali markazlashgan tajriba almashish tizimini shakllantiradilar. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, bunday markazlarning faoliyati chet tili o‘qituvchilarida uchraydigan o‘ziga ishonchsizlik va kasbiy muammolarni hal qilishda yakkalanib qolish kabi individual-psixologik to‘siqlarni bartaraf etishga xizmat qiladi. K.Folin va D.Chemberslar tomonidan bo‘lajak pedagoglarni inklyuziv faoliyatga tayyorlash bo‘yicha olib borilgan izlanishlar shuni tasdiqlaydiki, hatto inklyuziv ta’limning me’yoriy-huquqiy bazasini mukammal bilish va yuqori kasbiy motivatsiyaga ega bo‘lish ham maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlashda yuzaga keladigan emotsional toliqish va shaxsiy muammolarni to‘liq hal eta olmaydi; binobarin, inklyuziv chet tili ta’limi tizimida nafaqat o‘quvchi, balki pedagog ham maqsadli psixologik-pedagogik kuzatish va tizimli ko‘makka muhtojdir. B. Kargan va M. Shmidt kabi olimlarning tadqiqot natijalari esa pedagoglarning inklyuziv ta’limga bo‘lgan munosabati ularning malaka oshirish kurslaridagi ishtiroki bilan bevosita bog‘liqligini, xususan, jismoniy nuqsoni bor o‘quvchilarni "qabul qilish" darajasi maxsus tayyorgarlikdan so‘ng sezilarli darajada ijobiy tomonga o‘zgarishini ko‘rsatadi. N.K.French va R.V.Chopra o‘z ishlarida inklyuziv ta’lim muhitida faoliyat yurituvchi pedagog rolini biznes sohasidagi ijrochi direktor vazifasiga qiyoslagan holda, chet tili o‘qituvchilarining rejalashtirish, hamkasblarga pedagogik ko‘maklashish, hamkorlik va konsalting (superviziya) ko‘nikmalariga ega bo‘lishi o‘quvchilarning inklyuziya sharoitida muvaffaqiyatli moslashish strategiyalarini belgilab beruvchi asosiy omil ekanligini alohida ta’kidlaydilar.

Inklyuziv ta’lim sharoitida chet tillarini o‘qitish orqali talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayoni zamonaviy pedagogikaning eng dolzarb va insonparvar yo‘nalishlaridan biri ekanligi o‘z tasdig‘ini topdi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv yondashuv asosida tashkil etilgan chet tili darslari nafaqat lingvistik kompetensiyalarni shakllantiradi, balki maxsus ehtiyojli yoshlarning global mehnat bozoriga integratsiyalashuvi uchun strategik "ko‘prik" vazifasini o‘taydi. Xorijiy tillarni o‘rganish talabalarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga, ularda kasbiy moslashuvchanlik, o‘ziga bo‘lgan ishonch va raqamli dunyoda "to‘siqlardan xoli" muloqot qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

O‘tkazilgan tahlillar natijasida quyidagi muhim xulosalarga kelindi: birinchidan, talabalarni kasbiy faoliyatga muvaffaqiyatli tayyorlash uchun chet tili pedagoglarining o‘zlarida inklyuziv kompetentlik darajasi yuqori bo‘lishi, ular nafaqat til mutaxassisi, balki psixologik-pedagogik konsalt (superviziya) ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim. Ikkinchidan, AQSh va Yevropa tajribasida qo‘llaniladigan kombinatsiyalangan ta’lim dasturlari va

transformatsion o‘qitish strategiyalari chet tili darslarida maxsus ehtiyojli talabalarning professional salohiyatini ro‘yobga chiqarishda eng yuqori samaradorlikni namoyon etdi. Uchinchidan, inklyuziv ta’lim muhitida hamkorlik hamjamiyatlarini tuzish va pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini yo‘lga qo‘yish mutaxassislardagi emotsional toliqishni kamaytirib, ta’lim sifatini kafolatlovchi asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limda chet tillarini o‘qitish – bu shunchaki o‘quv predmeti emas, balki imkoniyati cheklangan yoshlar uchun munosib hayot tarzi va professional kelajakni ta’minlovchi ijtimoiy lift hisoblanadi. Ushbu jarayonni qadriyatlar negizida takomillashtirish, har bir talabaning individual imkoniyatlariga tayangan holda kasbiy yo‘naltirish O‘zbekistonning yangilangan ta’lim strategiyasiga to‘laqonli mos keladi va jamiyatda teng imkoniyatlar tamoyilini amalda qaror toptiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi / Sh. M. Mirziyoyev. – Toshkent : “O‘zbekiston” nashriyoti, 2021. – 464 b.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentabr.
3. Jalolov, J. J. Chet til o‘qitish metodikasi : darslik / J. J. Jalolov. – Toshkent : “O‘qituvchi”, 2012. – 432 b.
4. Kaxarova, D. Inklyuziv ta’lim texnologiyasi : monografiya / D. Kaxarova. – Toshkent, 2021. – 160 b.
5. Toshmatova, R. Shaxs psixologiyasi va tolerantlik : o‘quv qo‘llanma / R. Toshmatova. – Toshkent, 2019. – 180 b.
6. Xatibova, S. Inklyuziv ta’lim: nazariya va amaliyot / S. Xatibova, S. Nazarova. – Toshkent : “Fan va texnologiya”, 2018. – 120 b.